

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д10.19.594 диссертациялык кеңешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсү, филология илимдеринин доктору С.С.Жумалиевдин Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “адам” концепти” деген темада 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине берген

ПИКИРИ

Диссертациялык кеңеште корголо турган докторлук диссертациянын адистикке тиешелүүлүгү.

Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “адам” концепти” аттуу 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык иши 10.02.01 – кыргыз тили адистигинин профилине дал келет.

Изилдөөнүн максаты катары кыргыз тилиндеги “адам” концептинин когнитивдик мазмунун, деривациялык жана провербиалдык бирдиктерди лингвомаданият таануу алкагында комплекстүү изилдөө тандалып алынган.

Бул коюлган максатка жетүү үчүн төмөнкүдөй милдеттер коюлуп, жеткиликтүү деңгээлде аткарылган:

1. Когнитивдик лингвистиканын негиздери, жетишкендиктери менен таанышып чыгып, анын жоболорун, категорияларын жана ык-методдорун изилдөө объектине ылайыктап иштеп чыгуу;

2. “Адам” концептинин мазмунундагы түйүндүү когнитивдик түзүүчүлөрдү ачып берүү максатында кыргыз тилиндеги “адам” концептин репрезентациялоочу лексемаларга лексикографиялык анализ жүргүзүү;

3. Кыргыз тилиндеги провербиалдык бирдиктердин материалында “адам” концептинин когнитивдик мазмунун ачыктоо;

4. “Адам” концептинин талаалык структурасын түзүү, анын борборун жана жака-белин аныктоо;

5. “Адам” концептинин когнитивдик мазмунуну түзгөн элес (ойдогу “из”, образ), тушүнүк, схема (модель), фрейм, сценарий (скрипт), когнитивная категориялардын маанисин ачып мүнөздөп чыгуу;

6) “Адам” концептинин өнүгүү динамикасын жана анын түшүнүк берүүчү көлөмүн анализдөө;

7) Аталган концепттин улуттук (этностук) фреймдик-когнитемалык маңызын паремиялардын материалында мүнөздөп, анын ар түрдүү касиеттеринин аныкталышын көрсөтүп берүү.

Изилдөөнүн объектиси – кыргыз тилиндеги “адам” концептине тиешелүү тилдик, провербиалдык бирдиктер.

Изилдөөнүн методологиялык базасы катары когнитивдик лингвистикадагы антропология, лингвомаданият таануу жана концепт жөнүндөгү алыскы жана жакынкы чет өлкөлүк жана кыргызстандык окумуштуулардын эмгектери колдонулган. Изилдөө учурунда теориялык (сыпаттоо, классификациялоо, жалпылоо, анализ ж.б.) жана эмпирикалык (байкоо, жыйноо, системалаштыруу, моделдештирүү, ассоциативдик эксперимент ж.б.) метод-ымалар колдонулган. Бул метод-ымалар изилдөө максатына жетүүгө тиешелүү деңгээлде шарт түзгөн.

2. Теманын актуалдуулугу.

Диссертациялык теманын актуалдуулугу жана кыргыз тил илими үчүн зарылдуулугу төмөндөгү маселелер жана изилдөө багыттары менен түшүндүрүлөт:

- 1) “Адам” концептине тиешелүү лексиканын кыргыз лингвистикасында атайын иликтенбегендиги;
- 2) Ага тиешелүү жана аны менен байланышкан концепттердин маани-маңызынын талдана электиги;
- 3) “Адам” концепттин репрезентациялоочу каражаттардын түрлөрү, саны, кепте колдонулуу өзгөчөлүктөрү ушул кезге чейин аныкталбай келгендиги;
- 4) Когнитивдик лингвистиканын, лингвомаданият таануунун идеялары, принциптери, методдору кыргыз тил илиминде ар тараптан бир өңүттө системалаштырылып сыпатталбагандыгы;
- 5) Когнитивдик-лингвистикалык түшүнүктөрдүн жана категориялардын (элес, түшүнүк, фрейм, сценарий, схема, гештальт, пропозиция, когнитема ж.б.) кыргыз тилинин менталдык аспектисин изилдөөдө кенен колдонулбагандыгы;
- 6) “Адам” концептинин чегинде ядро-периферия, денотация-коннотация, баштапкы-туунду, нейтралдуу-эмоциялуу, объективдүү-субъективдүү, чектүү-аралык ж.б. көрсөткүчтөрдүн милдеттери жана касиеттери каралбагандыгы менен шартталат, о.э. жашоодогу эң маанилүү жандуунун маани-маңызын ой-тутумда чагылдырган “адам” концептинин когнитивдик мазмунун ачып берүү зарылдыгы.

3. Изилдөөнүн илимий жыйынтыктары.

1) «Адам» концептинин маңызын ачууда когнитивдик, лингвомаданий категориялардын, методдордун жана принциптердин колдонулушу, “илимий - демейдеги”, “илимий – поэтикалык”, “демейдеги – эмоциялуу”, “баштапкы – туунду”, “нейтралдуу – баалоо”, “оң – терс”, “жалпы – жеке” ж.б. дихотомиялардын алкагында каралып жаткан концепттин мазмунунун аныкталышы;

2) Алгачкы жолу бир иштин рамкасында адам жөнүндөгү, адам идеясын имплициттик түрдө камтыган кыргыз тилинин лексикалык бирдиктери, макал-лакаптары, учкул сөздөрү, фразеологизмдери топтолуп, системалаштырылып, анализге алынгандыгы;

3) “Адам” концептиндеги мазмун, түшүнүк, пропозиция, когнитема, схема, символ ж.б. когнитивдик категориялардын жардамы менен жиктелип сыпатталышы; (-бап);

4) “Адам” концепти дүйнөнүн концептуалдык сүрөтүнүн фрагменти катары изилдениши, анын кыргыз элинин улуттук тилинде объективдешүүсүнүн спецификасы ачыкталышы (-бап).

5) Микроталааларды түзүү “адам” концептинин талаа моделин жана адам сөзүнүн семантикалык талаасын түзүүнүн алгачкы иш-аракети (2,3-баптар).

4. Диссертациядагы жыйынтыктардын жана корутундулардын илимий жактан негизделиши.

1-жыйынтык. “Адам” концептинин этностун эс-тутумундагы орду, калыптаныш жолдору аныкталып, тилдик жана когнитивдик дүйнө сүрөтүн жаратуудагы үлүшү аныкталган.

2-жыйынтык. Кыргыз этносунун менталдык чөйрөсүндөгү “адам” концептине тиешелүү лексикалык бирдиктер алгачкы ирет өзүнчө подсистема катары каралып, классификацияланып изилденген.

3-жыйынтык. “Адам” концептине мүнөздүү энциклопедиялык, философиялык, логикалык, социалдык-тарыхый, биологиялык, саясий-укуктук, мифологиялык, деривациялык, этимологиялык, топономикалык, физиономиялык ж.б. касиеттерге сереп жасалган.

4-жыйынтык. Оппозитивдик ыкма аркылуу концепттин экилик бай - кедей, сабаттуу - сабатсыз адам ж.б.с. белгилери аныкталып, энциклопедиялык сөздүктөрдө түшүнүк катары гана берилип, образдык жана аксиологиялык компоненттери белгиленбегени тастыкталган.

5-жыйынтык. Изилдөөгө алынган концепттин провербиалдык каражаттарда колдонулушунун мисалында макалдарда “адам” концептин

уюштурган когнитемалар белгиленип, концептти туюнтуучу аталыштардын текст уюштуруу мүмкүнчүлүктөрү анализге алынган.

6-жыйынтык. Түшүндүрмө сөздүктөрдү жана провербиалдык бирдиктерди анализдөөнүн натыйжаларын жалпылоодо “адам” концептинин семантикалык талаасы аныкталып, анын ядролук жана перифериялык алкактары жиктелип, антропологиялык концепттердин провербиалдык бирдиктердеги колдонулуу статистикасы аныкталган.

5. Сунушталган жыйынтыктардын жанылык деңгээли.

1-жыйынтык жаңы, анткени кыргыз тил илиминде алгачкы ирет “адам” концептинин элдин (этностик) менталдык эс-тутумундагы мааниси белгиленип, анын тилдик жана когнитивдик дүйнө сүрөтүн жаратуудагы орду аныкталган.

2-жыйынтык жаңы, анткени кыргыз элинин менталдык чөйрөсүндөгү “адам” концептине тиешелүү лексикалык бирдиктер алгачкы ирет өзүнчө подсистема катары изилденген.

3-жыйынтык жарым-жартылай жаңы, себеби тил илиминде “адам” концептине мүнөздүү энциклопедиялык, философиялык, логикалык, социалдык-тарыхый, биологиялык, саясий-укуктук, мифологиялык, деривациялык, этимологиялык ж.б. касиеттерге изилдөө максаттарына жараша сереп жасалган эмгектер бар.

4-жыйынтык салыштырмалуу жаңы, себеби оппозитивдик ыкма аркылуу концепттин бай - кедей, сабаттуу - сабатсыз ж.б. сыяктуу белгилик мүнөздөмөлөрү тил илиминде каралып келе жатат. Ал эми энциклопедиялык сөздүктөрдөгү образдык жана аксиологиялык компоненттери кыргыз тил илиминде мурда белгиленбегени айкын.

5-жыйынтык жаңы, анткени изилдөөгө алынган “адам” концептинин провербиалдык каражаттарда колдонулушунун мисалында макалдарда “адам” концептин уюштурган когнитемалар белгиленип, концептти туюнтуучу аталыштардын текст уюштуруу мүмкүнчүлүктөрү алгачкы ирет анализге алынган.

6-жыйынтык жаңы, кыргыз тил илиминде түшүндүрмө сөздүктөрдү жана провербиалдык бирдиктерди анализдөөнүн натыйжасында “адам” концептинин семантикалык талаасы аныкталып, анын ядролук жана перифериялык алкактары так жиктелип, антропологиялык концепттердин провербиалдык бирдиктердеги колдонулуу статистикасы да аныкталган.

6. Алынган жыйынтыктардын теориялык жана колдонмо багыттарга тиешелүү маселелерди чечүүдөгү наркы.

Изилдөө жүргүзүүнүн натыйжасында когнитивдик лингвистика, этнолингвистика, лингвопаремиология багыттарын тередеп изилдөөгө,

алынган жобо-жыйынтыктарынын пайдаланышы илимий иштин теориялык баалуулугу болуп саналат.

7. Алынган жыйынтыктардын практикалык мааниси.

Иштин практикалык мааниси бар, анткени иштин теориялык жоболору кыргыз тил илиминдеги когнитивдик лингвистиканы өнүктүрүүгө өбөлгө болуу менен бирге, материалдарын кыргыз тилинин лексикологиясы жана фразеологиясы боюнча адистик курстарды окутууда колдонсо болот.

8. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана корутундуларынын жарыяланышы.

Диссертациянын негизги мазмуну изденүүчүнүн төмөндөгү илимий эмгектеринде чагылдырылган:

Монография:

1. Дарбанов М.Е. Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “адам” концепти. –Б., 2016.

Илимий макалалар:

1. Дарбанов, М.Е. Интерпретация антропологических проблем в когнитивной лингвистике [Текст] /М.Е.Дарбанов //Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. –Бишкек, 2016. -№12. с. 300-303.

2. Дарбанов, М.Е. Основные проблемы лингвокультурологии как науки [Текст] /М.Е.Дарбанов //Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. –Бишкек, 2016. -№12. –с.297-299.

3. Дарбанов, М.Е. Анализ номинативных единиц в ментальной среде концепта “Адам” [Текст]/М.Е.Дарбанов//Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. -Бишкек, 2016. -№9. –с.261-264.

4. Дарбанов, М.Е. Основные понятия антропологии (когнитивно-лингвистический аспект)[Текст]/М.Е.Дарбанов//Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. -Бишкек, 2016. -№9. –с.256-260.

5. Дарбанов, М.Е. Единство лингвокультурологии, языка и культуры [Текст]/А.К.Шерова// Вестник международного института управления. - Архангельск, 2017. -№3. –с.103-106.

6. Дарбанов, М.Е. Теоретические основы антропологических проблем языка [Текст] /М.Е.Дарбанов // Вестник международного института управления. –Архангельск, 2017. -№3. –с.97-102.

7. Дарбанов, М.Е. Философское содержание концепта “Адам (человек)” [Текст] / М.Е.Дарбанов // Известия вузов Кыргызстана. –Бишкек, 2017. – с.159-161.

8. Дарбанов, М.Е. Деривационный аспект концепта “Адам (человек)” [Текст] / М.Е.Дарбанов // Известия вузов Кыргызстана. –Бишкек, 2017. №2. – С. 155-158.

9. Дарбанов, М.Е. Социально-исторический и биологический аспекты концепта “Адам (человек)”/ М.Е. Дарбанов // Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. – Бишкек, 2017. №2. – С. 189-194.

10. Дарбанов, М.Е. Мифологический аспект коцепта “Адам (человек)” [Текст]/М.Е. Дарбанов//Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. - Бишкек, 2017. -№2. –с.186-188.

11. Дарбанов, М.Е. Некоторые особенности философского осмысления концепта “Адам (человек)” [Текст] /М.Е. Дарбанов // Вестник международного института управления. – Москва-Архангельск-Милан, 2018. №1. – С. 88-91.

12. Дарбанов, М.Е. Систематизация и классификация антропологической лексики [Текст]/М.Е. Дарбанов// Вестник международного института управления. – Москва-Архангельск-Милан, 2018. 31(146). – С., 74-78.

13. Дарбанов, М.Е. Концепция “Человека” в поэтической мыслительной сокровищнице кыргызов [Текст] / М.Е. Дарбанов // Актуальные научные исследования в современном мире. Выпуск 11 (55), часть 7. – Переяслав, 2019. – С.15-19.

14. Дарбанов, М.Е. Концепция “Человек” в сознании кыргызского этноса [Текст] М.Е. Дарбанов // Актуальные научные исследования в современном мире. Выпуск 11 (55), часть 7. -Переяслав, 2019. – С. 20-26.

15. About origin of the person (Religious aspect of the concept “Adam” (“Person”). Asia live sciences. The Asian International Journal of Live Sciences Beyond Excellence supplement 21 (1), December 13, 2019. Printed in the Philippines.

16. Word-formation opportunities of the concept “Adam” (Person). SCIENCES. The Asian International Journal of Live Sciences Beyond Excellence c supplement 21 (1). December 13, 2019. Printed in the Philippines.

17. Дарбанов, М.Е. Некоторые особенности философских понятий концепта «Адам (человек)» [Текст] М.Е. Дарбанов // Философия социальных коммуникаций. 2019, №3(48). С.73-75.

9. Авторефераттын диссертациянын мазмунуна дал келиши.

Авторефератта диссертациянын негизги мазмуну кыскача чагылдырылган. Автореферат диссертацияга шайкеш келет. Авторефератта кыргыз, орус жана англис тилдеринде резюме тиркелген.

Диссертациянын изилдөө объектиси так белгиленип, ар бир баптын акырында тыянактар, диссертациянын аягында жалпы корутунду берилген. Диссертациянын негизги мазмуну, жыйынтыктары жана жоболору изденүүчүнүн 1 монография, 17 макаласында жарык көргөн.

Ошондой болсо да диссертация боюнча эске ала турган айрым сунуш-пикирлерибиз бар:

1. Диссертациянын 1-жобосу тактоону талап кылат, себеби “адам” концептинин мурда изилденбегени тууралуу маалыматты жободо кайталап берүүнүн зарылдыгы жок.

2. Иштин 63-бетинде *адам* сөзүнүн деривациялык катмарына 28 уңгулаш сөздү киргизип, алар *адам* жана *адамсынуу* сөздөрүнө туунду мамиледе болушат деп эсептейт. Бирок мындай *адамгерчилик*, *адамсынуу*, *адамгерчиликсиз* ж.б. деген сөздөрдүн уңгусу *адам*, андыктан калгандары туунду сөздөр болуп саналат.

3. Иштин 71-бетиндеги “*жаран, пенде* сөздөрү **иранчадан** келип кирген” деген сүйлөм “*жаран, пенде* сөздөрү **иран тилинен** келип кирген” деп жазылышы стилистикалык жактан туура келет.

4. Иштин 115-бетинде “адам” концептинин чегинде антонимдик табиятына *ак пейил – жаман пейил адам*, *сергек – чарчаган адам* деп берилет. Бул жерде *ак пейил адам – карамүртөз адам*, *сергек адам – ыкшоо адам* деп берилсе туура болот.

5. Диссертацияда жана авторефератта стилистикалык, орфографиялык, пунктуациялык жактан кеткен каталары да кездешет. Мисалы, стилистикалык: “*заманбап илимий этимология*” (62-бет) (калька) – азыркы илимий этимология, “*заманбап лингвистика*” (27-бет) (калька) – азыркы лингвистика, *финик тили* (62-бет) – финикий тили, “*киши*” *концепти* (163-бет) – “адам” концепти ж.б.; орфографиялык-пунктуациялык: *конгнитивдик* (1), *концептинин* (105), *адамд* (121), *өзөккү* (132), *багытоо* (166), *ысырапгерчилик* (167), *мындага* (157), *кайталынып* (157), *кимдидир* (176), *жалкоораак* (211) ж.б.; *айлана чөйрөгө* (126) ж.б.; авторефераттагы каталар - изилдее (3), түзүлүшү (6), номиантивдик (16), сепиклдүү (16), тпоко (19), провербиальный (41) ж.б.

Бирок жогоруда белгиленген сунуштар диссертациялык иштин жалпы мазмунун төмөндөтө албайт.

10. Жетектөөчү мекемени жана расмий оппоненттерди бекитүү боюнча сунуштун негизделиши.

Диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиясы Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин диссертациялык иши боюнча төмөндөгүлөрдү сунуш кылат:

Жетектөөчү мекеме: К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасы. Дареги: 722200, Каракол шаары, Ж.Абдрахманов көчөсү, 103.

Жумалиев Самат Субанкулович – филология илимдеринин доктору, доцент, Талас мамлекеттик университетинин окуу жана илимий иштери боюнча проректору.

Эмгектери:

1. “Манас” эпосундагы диалектизмдер (С.Орозбаковдун варианты боюнча). Монография. –Бишкек: БГУнун типографиясы, 2005. – 165 б.
2. Кыргыз тилинин фонетикалык кубулуштары. –Бишкек:Текник, 2010. -36 б.
3. Байыркы түрк тилдери. Окуу куралы. -Бишкек: Текник, 2012. -116 б.
- 4.“Манас” эпосундагы айрым сөздөрдүн этимологиясы жана семантикасы. –Бишкек: АДЭМ БАСМА, 2014. -129 б.
- 5.“Манас” эпосунун лексикасынын хроно-топологиялык стратификациясы. Монография. –Бишкек: КУУнун басмаканасы, 2015. – 206 б.

Саматов Кубатбек – филология илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын профессору.

Эмгектери:

- 1.Кыргыз тилиндеги өң-түс сөздөрүнүн лексика-семантикалык жана стилистикалык мүнөздөмөлөрү (диахрондук жана синхрондук аспекттер). – Б.: Бийиктик, 2003. -280 б.
- 2.Когнитивдик лингвистиканын негиздери. Окуу куралы. –Б., 2020.
- 3.Кыргызстандагы когнитивдик лингвистика // Вестник КРСУ. –Б, 2021. Том 21. №2. 112-125-бб.
- 4.Саясий тилдеги перцептивдүү түшүнүктөр //Вестник КРСУ. –Б., 2021. Том 21. №2. 126-135-бб.

Нарынбаева Бактыгүл Борбиевна – филология илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кыргыз-кытай факультетинин кытай тили жана адабияты кафедрасынын профессору.

Эмгектери:

- 1.Фразеологическая картина мира француза и кыргызца. Монография. – Б., 2017.
- 2.Обычай и обряды во ФЕ кыргызского языка //Вестник КНУ им. Ж.Баласагына. –Б., 2019. №3. 113-117-бб.
- 3.Француз жана кыргыздын кулк-мүнөзү //Вестник Кыргызстана. –Б., 2017. №2. 147-151-бб.
- 4.Фразеологиянын французча жана кыргызча дүйнө сүрөтү // К.З.Зулпукаровдун 70 жылдык юбилейине карата атайын чыгарылыш (5), 2017.

Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн конгнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “адам” концепти” аттуу темада 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын алуу үчүн жазылган диссертациялык иши КР ЖАК тарабынан докторлук диссертацияларга коюлуучу талаптарга негизинен жооп берет. Андыктан И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетине караштуу филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д10.19.594 диссертациялык кенешинин эксперттик комиссиясынын мүчөсү катары Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн конгнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “адам” концепти” аттуу темада 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишин ачык коргоого сунуштайм.

Филология илимдеринин доктору,
доцент, Талас мамлекеттик
университетинин окуу жана
илимий иштери боюнча проректору

С.С.Жумалиев

*Филол. илимд. доктору, доцент,
Талас мамлекеттик университетинин
окуу жана илимий иштери боюнча проректору
Жумалиев Самат Субанкуловичтин
кол тамгасын тастыктаймын*

В.К.Бешикмирова
ТалМУнун КБ башчысы

КОПИЯ ВЕРЕТ
КӨЧҮРМӨ ГАРАН

ТалМУнун КБ башчысы
Кадрлар бөлүмү

№ 80-1019/14 04 21

Издөө ишинде дисертант өзү таасын белгилегендей, адамдын бизди курчап турган дүйнөлөгү болун аныктоо ар дайым актуалдуу болуп келген. Адам төрөлгөндө эле өзү жашай турган коомдун, ал коомго мүнөздүү улуттук маданийттын толук уккутуу ээси катары жарык дүйнөгө келет. Коомдук талашка, чөйрөгө ылайык адамга тарбия берилип, таалим-тарбиянын өзөгүн улуттук маданийт түзгөндүктөн, адамга байланыштуу тил бирдиктеринде улуттук түшүнүк, маданийт, менталитет кеңири камтылат. Ошол себептен адамга байланыштуу лексика когнитивдик лингвистика менен лингвомаданийт таануу илиминин изилдөө объектиси боло алат. Ушул өңүлү бир катар масштабдуу маселелер, атап айтканда, "Адам" концептинин

катмарлары кыргыз тилинин материялынын негизинде иликтенген. *Билгичтик; мифологиялык; эривалык жан эпитомологиялык* концептинин номинанттары, философиялык, социалдык-тарыхый, арналып, анын кыргыз тилинде репрезентацияланышы, асыресе, "Адам" М.Е. Дарбановдун дисертациялык иши дагы "Адам" концептин изилдөөгө концепт түшүнүгүн изилдөө иштери да тенденциялуу мүнөзгө өтү. Анын ичинде менталдык, когнитивдик бирдик катары эсептелген бөтөнчөлүктөрдү бөлүп көрсөтүүгө багытталган изилдөө иштери да туурары сезимдин призмасынан кароого, жалпылыктарды таап, айырма-базистик түшүнүктөргө улуттук менталитеттин, өзгөчөлүктүн, тилдик ан-шартталган маселелердин катарында жалпы адамзаттык масштабдагы менен Учурда кыргыз тил илими жаатында изилдөө зарылдыгы менен

техниканын өнүгүшүнө, практикалык суроо-талапка) дал келиши.
тил илиминде, жалпы мамлекеттик программага (илим менен
1. Дисертациянын темасынын актуалдуулугу жана анын жалпы

П И К И Р И

М.Е. Дарбановдун "Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү "Адам" концепти" деген темада 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган дисертациялык ишине экспертик комиссиянын мүчөсүнүн

тиешелүү лексиканын кыргыз тил илиминде атайын иликтенбегендиги, ошондой эле аталган концептке тиешелүү жана аны менен байланышкан концепттердин маани-маңызынын талдана электиги диссертациялык иштин кыргыз тил илими жаатындагы **актуалдуу** маселелерди изилдөөгө арналгандыгын айгинелейт.

2.Иштин диссертациялык изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгы.

Диссертациялык иш «Адам» концептин репрезентациялоочу тилдик каражаттарды комплекстүү лингвистикалык анализдөөгө арналган алгачкы изилдөө иши экендигин, анын мазмун түшүнүк, пропозиция, когнитема, схема, символ ж.б. когнитивдик категориялардын жардамы менен биринчи ирет жиктелип сыпатталышын, дегеле, сөз болуп жаткан концептин дүйнөнүн концептуалдык сүрөтүнүн фрагменти катары изилдениши, анын кыргыз тилинде объективтешүүсүнүн спецификасынын ачыкталышы өндүү өзөктүү маселелердин изилдөөгө алынып, андан тиешелүү тыянак, натыйжалардын чыгарылышы иштин изилдөөлөргө коюлуучу талаптарга жооп бере турган жаңылыгын түзөт.

3.Диссертацияда берилген ар бир илимий натыйжанын (жобонун) жана тыянак, корутундунун негизделүү жана тастыкталуу даражасы.

1-жобо. Концепт реалдуу чындыктын белгилүү бир фрагменти жөнүндөгү элестөөлөрдүн жана түшүнүктөрдүн системасын чагылдыруучу менталдык-когнитивдик түзүлүш катары кабыл алынат жана аны изилдөө анын тилдик репрезентанттарынын мазмундук мүнөздөмөлөрүн ачып берүүдө тураары диссертациялык иште диссертант тарабынан тандалып алынган концептин репрезентативдеринин өзүнчө объект катары когнитивдик-тилдик өңүттө кыргыз тилинин мисалында каралышы аркылуу негизделген (III баптын 3.1.,3.2., 3.3., 3.4., 3.5.- параграфтары).

2-жобо. «Адам» - семантикасы түркүн сапаттарга ээ, көп булактуу, эң таркалган концепт. Ал предметтик, образдык, аксиологиялык компоненттерден турат. Анын көп сапаттуулугу тиешелүү денотаттын

таркалгандыгы, жашоодогу зарылдыгы жана баалуулугу менен түшүндүрүлө тургандыгы сөз болуп жаткан концепттин философиялык, социалдык-тарыхый, биологиялык, мифологиялык, деривациялык жана этимологиялык катмарларына илик жүргүзүү аркылуу тастыкталган (II баптын 2.3., 2.4., 2.5., 2.6., 2.7.- параграфтары).

3-жобо. Кыргыздын көптөгөн паремияларында жана эпитеттеринде адамдын түркүн кулк-мүнөзү, кыял-жоругу, жүрүм-туруму, сырткы келбети ж.б. сын-сыпаты мүнөздөлөт, демек, ал кыргыз элинин утилитардык-практикалык баалуулуктарынын катарына кирери конкреттүү паремиялык бирдиктердин мисалында каралган (III баптын 3.6.1., 3.6.2., 3.6.3., 3.6.4., 3.6.5.- параграфтары).

4-жобо. «Адам» концепти көп катмардуу жана көп деңгээлдүү. Ал кыргыз тил ээлеринин аң-сезиминде “Адам, киши, инсан, пенде, тирүү жан”, “Адам сөзү Алла Таала Адам ата менен Обо энени жараткандан кийин пайда болгон”, “Адамды адам кылган сапаттар - адамгерчиликтүүлүк, ыймандуулук, боорукердик, адептүүлүк”, “Адамды айбан кылган сапаттар - ичи тардык, кызганчаактык, көрө албастык, ач көздүк, урушчаактык, сарандык” сыяктуу концептуалдык белгилер аркылуу берилүүчү, концепттин өнүгүүсүн чагылдырган когнитивдик катмарларды өзүнө камтый тургандыгы тилдик иллюстрациялардын мисалында ачылып берилген (II баптын 2.2., 2.3. жана III баптын 3.6.4., 3.6.5., 3.7.- параграфтары).

5-жобо. Паремияларды концептуалдык анализдөө концепттин мазмунун лексикографиялык интерпретацияларга салыштырмалуу бир кыйла кеңейтип жиберет, эл тарабынан иштелип чыккан ойлордун жыйындысы лингвомаданий жалпылык катары паремияларда орун алат. Эмгекке байланыштуу лексемалар, фразеологиялык сөз курамы жана макал-лакаптар кишинин менталдык дүйнөсүн чагылдырат. Улуттук түшүнүктөрдү ар түрдүү когнитивдик түзүлүштөр (фрейм, сценарий, когнитив ж.б.) уюштуруу лексикалык, фразеологиялык жана паремиялык бирдиктердин

мисалында тастыкталган (III баптын 3.6.1., 3.6.2., 3.6.3., 3.6.4., 3.6.5., 3.7., 3.8.- параграфтары).

6-жобо. «Адам» концептинин, анын ичинде *адам* сөзүнүн семантикалык талаасынын борбордук лексемалары катары *киши, инсан, пенде, жан, жаран* сөздөрү кызмат кылат, ал эми семантикалык талаасынын жакабелине “персона”, “индивид”, “субъект” ж.б. көптөгөн түшүнүктөр кире тургандыгы семантикалык талаа теориясынын жол-жоболоруна таянуу аркылуу негизделген (II баптын 2.2., 2.7., 2.8., 2.9. - параграфтары).

4. Диссертацияда сунушталган ар бир илимий натыйжанын (жобонун), корутунду-тыянактардын жаңылык даражасы.

1-жобо концепт реалдуу чындыктын белгилүү бир фрагменти жөнүндөгү элестөөлөрдүн жана түшүнүктөрдүн системасын чагылдыруучу менталдык-когнитивдик түзүлүш катары кабыл алынат жана аны изилдөө анын тилдик репрезентанттарынын мазмундук мүнөздөмөлөрүн ачып берүүдө тураары диссертациялык иште диссертант тарабынан тандалып алынган концептин репрезентативдеринин өзүнчө объект катары когнитивдик-тилдик өңүттө кыргыз тилинин мисалында каралышы аркылуу негизделгендиги менен жаңы.

2-жобо «Адам» - семантикасы түркүн сапаттарга ээ, көп булактуу, эң таркалган концепт. Ал предметтик, образдык, аксиологиялык компоненттерден турат. Анын көп сапаттуулугу тиешелүү денотаттын таркалгандыгы, жашоодогу зарылдыгы жана баалуулугу менен түшүндүрүлө тургандыгы сөз болуп жаткан концептин философиялык, социалдык-тарыхый, биологиялык, мифологиялык, деривациялык жана этимологиялык катмарларына илик жүргүзүү аркылуу тастыкталгандыгы менен жаңы.

3-жобо кыргыздын көптөгөн паремияларында жана эпитеттеринде *адамдын* түркүн кулк-мүнөзү, кыял-жоругу, жүрүм-туруму, сырткы келбети ж.б. сын-сыпаты мүнөздөлөт, демек, ал кыргыз элинин утилитардык-практикалык баалуулуктарынын катарына кирери конкреттүү паремиялык бирдиктердин мисалында каралгандыгы менен жаңы.

4-жобо «Адам» концепти көп катмардуу жана көп деңгээлдүү. Ал кыргыз тил ээлеринин аң-сезиминде “Адам, киши, инсан, пенде, тирүү жан”, “Адам сөзү Алла Таала Адам ата менен Обо энени жараткандан кийин пайда болгон”, “Адамды адам кылган сапаттар - адамгерчиликтүүлүк, ыймандуулук, боорукердик, адептүүлүк”, “Адамды айбан кылган сапаттар - ичи тардык, кызганчаактык, көрө албастык, ач көздүк, урушчаактык, сарандык” сыяктуу концептуалдык белгилер аркылуу берилүүчү, концепттин өнүгүүсүн чагылдырган когнитивдик катмарларды өзүнө камтый тургандыгы тилдик иллюстрациялардын мисалында ачылып берилгендиги менен жаңы.

5-жобо паремияларды концептуалдык анализдөө концепттин мазмунун лексикографиялык интерпретацияларга салыштырмалуу бир кыйла кеңейтип жиберет, эл тарабынан иштелип чыккан ойлордун жыйындысы лингвомаданий жалпылык катары паремияларда орун алат. Эмгекке байланыштуу лексемалар, фразеологиялык сөз курамы жана макал-лакаптар кишинин менталдык дүйнөсүн чагылдырат. Улуттук түшүнүктөрдү ар түрдүү когнитивдик түзүлүштөр (фрейм, сценарий, когнитема ж.б.) уюштурары лексикалык, фразеологиялык жана паремиялык бирдиктердин мисалында тастыкталгандыгы менен жаңы.

6-жобо. «Адам» концептинин, анын ичинде *адам* сөзүнүн семантикалык талаасынын борбордук лексемалары катары *киши, инсан, пенде, жан, жаран* сөздөрү кызмат кылат, ал эми семантикалык талаасынын жакабелине “персона”, “индивид”, “субъект” ж.б. көптөгөн түшүнүктөр кире тургандыгы семантикалык талаа теориясынын жол-жоболоруна таянуу аркылуу негизделгендиги менен жаңы.

5. Алынган жыйынтыктардын ички биримдигинин берилиши. “Адам” концептин когнитивдик, лингвомаданий жана паремиялогиялык өңүттөрдөн изилдөө конкреттүү тилдик факт-материалдардын негизинде диссертациялык иште көрсөтүлгөн негизги максатка ылайык жүргүзүлгөн.

Демек, алынган тыянактар, жыйынтык-натыйжалар негизги максатка багытталып, алар ички биримдикке ээ.

6. Иликтөөдө актуалдуу маселелерди чечүүдө диссертант тарабынан алынган натыйжалардын багыты, теориялык жана практикалык баалуулугу. Изилдөө ишинен алынган корутунду пикирлер, тыянак-натыйжалар, теориялык материалдар жана негизги жоболор когнитивдик лингвистика, кыргыз тилинин лексикологиясы, паремиологиясы жана фразеологиясы боюнча лекциялык курстарды өтүүдө, мындан тышкары кыргыз семасиологиясын жана когнитивдик лингвистикасын өнүктүрүүгө өбөлгө болуу менен бирге, аталган тармактар боюнча атайын курстарды жана семинарларды өткөрүүдө колдонулушу ыктымал. Буга кошумча, иштен алынган натыйжаларды лингвомаданият таануу, лексикалык семантика, психолингвистика, социология боюнча изилдөөлөрдө колдонсо болот.

7. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын, тыянактарынын жана натыйжаларынын жетиштүү деңгээлде жарыяланышы. Диссертациялык изилдөөдөн алынган тыянактар жана жоболор Заманбап эл аралык университетинин тилдер кафедрасынын отурумдарында 3 жолу, окутуучуларынын илимий-практикалык конференцияларында 2 жолу жана эл аралык, республикалык, регионалдык конференцияларда 4 жолу автор тарабынан жасалган докладдарда баяндалган. Изилдөөнүн материалдары диссертанттын 20 ашуун макаласында жарык көргөн.

8. Авторефераттын диссертацияга дал келиши. Авторефератта диссертациянын негизги мазмуну кыскача чагылдырылган. Автореферат диссертацияга шайкеш келет.

9. Диссертациялык иштин мазмунунда байкалган кемчиликтер.

1. Диссертациялык иштин тилине, автордун баяндоо стилине байланыштуу төмөндөгүдөй бир катар мүчүлүштүктөрдү бөлүп көрсөтүүгө болот. Маселен, коргоого коюлуучу экинчи жободогу “Адам” - семантикасы

түркүн сапаттарга ээ, көп булактуу, эң таркалган концепт” деген биринчи сүйлөмдөгү сөздөрдүн семантикалык айкашуусу суроо жаратпай койбойт. Атап айтканда, “семантика кандай түркүн сапаттарга” ээ болушу мүмкүн? Мындай жагдайга ылайык, “Семантикалык диапазон”, “семантикалык катмарлануу”, “семантикалык потенциал” ж.б. сөз айкаштары салтуу түрдө колдонулуп жүрөт, бирок “семантикасы түркүн сапаттарга ээ” деген сөз айкашы бүдөмүк ойду жаратып, тактоону талап кылып тургандыгы талашсыз. Ушул эле жободогу **“Анын көп сапаттуулугу тиешелүү денотаттын таркалгандыгы, жашоодогу зарылдыгы жана баалуулугу менен түшүндүрүлөт”** деген үчүнчү сүйлөмдү окуганыбызда да жогорудагыдай суроолор пайда болот. Келтирилген сүйлөмдөгү **“көп сапаттуулугу”, “жашоодогу зарылдыгы жана баалуулугу”** деген өндүү сөз айкаштары да тактоону талап кылат деген ойдобуз. Б.а., **“концептин көп сапаттуулугу”** деген эмне? Семантикалык катмарларыбы, семантикалык потенциалыбы же семантикалык диапазонубу? Андан калса, концептин күнүмдүк жашоодо кандай зарылдыгы жана баалуулугу болушу мүмкүн? Андыктан жободогу терминдерди, түшүнүк категорияларды жалпылабай конкреттештирип оңдоп жазууну сунуштамакчыбыз.

2. “Кыргыздын көптөгөн паремияларында жана эпитеттеринде адамдын түркүн кулк-мүнөзү, кыял-жоругу, жүрүм-туруму, сырткы келбети ж.б. сын-сыпаты мүнөздөлөт, демек, ал кыргыз элинин утилитардык-практикалык баалуулуктарынын катарына кирет” деген үчүнчү жободо да так эместиктер орун алган. Тагыраак айтканда, экинчи сүйлөмдөгү “ал” деген жактама ат атооч кайсы сөздүн ат атоочтук кайталамасы экендигин түшүнүп болбойт. Кыргыз элинин утилитардык-практикалык баалуулуктарынын катарына эмне кирет? деген суроо жаралат. Биринчи сүйлөм менен экинчи сүйлөмдүн ортосунда логикалык байланыш бузулган (12-бет).

3. Иштин практикалык маанисиндеги “теориялык материалдар колдонула алат” деген сөз айкашын “колдонулат”, “колдонулушу ыктымал” деп, ал эми иштин илимий жаңылыгындагы “Диссертациялык иш «Адам» концептин

репрезентациялоочу тилдик каражаттарды комплекстүү лингвистикалык анализдөөнүн алгачкы кадамын өзүнө камтыгандыгы” дегендин ордуна **“Диссертациялык иште каралган «Адам» концептин репрезентациялоочу тилдик каражаттарга лингвистикалык комплекстүү анализдин жүргүзүлүшү сөз болуп жаткан багыттагы алгачкы аракет экендиги”** деп так, жөнөкөй тил менен эле жазуу керек деген ойдобуз (10-бет).

4. **Диссертациялык эмгектин жыйынтыгын толуктугу жана жарыяланышы.** Изилдөөнүн материалдары диссертанттын макаласында жарык көргөн. Булардын экөө рефераттуу журналда басылып чыккан (Талаптагыдай жазылган эмес, жалпысы канча макала, анын ичинен РИНЦ системасы аркылуу индекстелүүчү журналдарда жарык көргөн? 13-бет).

5) Бул изилдөөлөрдө да когнитивдик лингвистика менен тилдин принциптери тилдин конкреттүү деңгээлдеринин материалында иликтенип, кыргыз тил илимине жаңы жышаан жана табылгалар кошулду (**“жышаан кошулду” десе болобу? Кыргыз тил илимине кантип жышаан кошулсун? 14-бет**).

6) **1.1.Когнитивдик лингвистикада антропологиялык маселелердин берилиши жөнүндө (“жөнүндө” деген сөздүн зарылдыгы жок. 14-бет).**

7) Великобританиянын (Улуу Британия 15-бет).

8) Шилтемелер айрым жерлерде которулуп берилсе, айрым жерлерде которулбай орус тилинде, ал эми кээ бир жерлерде жарым-жартылай которулуп да берилет:

Концептке мүнөздүү белгилерге төмөнкүлөр кирет:

- 1) концепт - адамзаттын идеалдуу түрдө элестетүүсүнүн сөз түрүндөгү вербалдуу жана вербалдуу эмес чагылышы;
- 2) концепт - маалымат билимин иштеп чыгууда, сактоодо жана аны муундан-муунга өткөрүп берүүдө кызмат кылган негизги бирдик;

Концепт - кыймылдуу мүнөзгө ээ болгон конкреттүү функцияны аткаруучу бирдик;

4) концепт - маданияттын негизги уячасы [Попова, Стернин, 2010: 66-67] **(которулуп берилген шилтеме);**

Концепт терминин ар бир окумуштуу өзүнчө чечмелейт. Алсак, А. Вежбицкая биринчилерден болуп концептке төмөнкүдөй аныктама берет: «Это объект из мира “Идеальный”, имеющий имя и отражающий определенные культурно-обусловленные представления человека о мире “Действительность”» [Вежбицкая, 1997: 416] **(которулбай берилген шилтеме);**

В.Н.Телиянын ою боюнча, концепт – бул «все то, что мы знаем об объекте во всей экстензии этого знания». Концепт – объект тууралуу билимдердин толук жыйындысы. Ал жалпы семантиканын конкретизациясынын жеке маанилерин кучагына алган, абстракциянын эн жогорку даражадагы семантикалык категориясын өзүнө камтыйт [Телия, 1988: 173] **(жарым-жартылай которулуп берилген шилтеме)** (Шилтемелерди бирдей тартипке келтирүү керек. 35-36-беттер);

9) Экинчи баптын башында жарым барактан турган “Кириш сөздүн” кереги барбы? **(45-бет).**

10) **2.2. “Адам” концептинин номинанттарынын жалпы курамы тууралуу (“тууралуу” деген жандоочтун зарылчылыгы барбы?.. 47-бет).**

11) 7) семиотикалык аспектиси адамдын сүлпөтүнүн салааларына, түрлөрүнө, мүнөзүнө жана ишкердик чөйрөсүнө жараша кабыл алынган белгилер (“адамдын сүлпөтүнүн салаалары, мүнөзү жана ишкердик чөйрөсү” муну кандай түшүнсө болот?! “СҮЛПӨТ” деген эмне, “анын салаалары” дегенчи?.. 47-бет).

12) **Homo ludens** (человек играющий) - **оюнкараак адам** (Хейзинга). Адамдын жашоо-турмушу оюнкатегориясынын жарыгында каралат. Адамдын өзгөчөлүгү анын ойной алганында, оюнга берилгенинде, иш-кызматын ойноп аткарганында деп эсептелет.

Homo pictus(человек рисующий) - сүрөтчү адам (Йонас). Дүйнөнү, айлана-чөйрөнү сүрөттөш, элесин тартыш (сөз, шарттуу белги, боек, үн, сызма-чийме ж.б. аркылуу) - адамды айбандан ажыратып тургандай.

Homo creator(человек творящий) - чыгармачыл адам (В.Е. Мюльман). Адамдын адамдыгы анын чыгармачыл аракет, шык-жөндөмүнө, жаңыны жаратышына байланышат (Келтирилген котормолордо сөзмө-сөздүүлүк байкалат: Адамдын жашоо-турмушу *оюн категориясынын жарыгында* каралат (Балким, “Адамдын жашоо-турмушу оюн категориясына байланыштырылып каралат” десек туура болот?..);

Homo pictus(человек рисующий) - сүрөтчү адам (Йонас) (сүрөтчү адам эмес сүрөт тарткан адам); **Homo creator** (человек творящий) - чыгармачыл адам (чыгармачыл адам эмес жаратуучу адам); **Homo insiens** (человек неумелый) - айласыз адам (айласыз адам эмес колунан иш келбеген, эпсиз адам). 51-бет).

13) Христианстводо адам Кудайдын чагылуусу катары, Аллага окшотулуп түшүндүрүлөт (*Христианстводо эмес Христианчылыкта же Христиан дининде; Христиан дининде адам кантип Аллага окшотулсун ?! 58-бет*).

14) Романтиктер, Гегель адамдын тарыхый калыптануу идеясын формулировкалайт (*формулировкалайт башка сөздү колдонсо болобу ? 58-бет*).

15) Экинчи жомок жрецтик мүнөздө, библия тексттеринин кийинки катмарына таандык, дин илимине тиешелүү мазмунга ээ, израильтяндардын ааламды жараткан кудай жөнүндөгү алгачкы элестөөлөрүнөн алынган (*Туура эмес котормолор: жрецтик, (диний төбөлдөргө таандык), израильтяндардын (израилдиктердин) 60-бет*).

16) Куудул Манас Бердибековдун сатиралык айтуусунда адамдын жаралуусу мындайча болгон экен. Алла Таала биринчи жерди жаратып, ага жер-жемишти, айбанаттарды жаратып аларга баш-көз болсун деп бир эркекти жараткан экен. Ал эки жагын, айбанаттарды караса баары эле экиден, үчтөн, бири улагын жетелеп алган, чымчыгы деле экиден учуп жаткан. Анан таң

калып, эмне себептен мен жалгыз болуп калгам деп Алла Таалага аял жаратып берүүсүн өтүнүп кайрылган экен (*Мындай маалымат канчалык деңгээлде орундуу ? Зарылчылыгы барбы? 64-бет*).

17) Анализдөөнүн жыйынтыгында концепттин борбордук дериваттарынын арасынан *адам* лексемасы өтө өндүрүмдүү, өсүмдүү экендиги байкалды. Бул лексемадан **28** курама сөз түзүлө тургандыгы белгиленди (*адам лексемасы өтө өндүрүмдүү, өсүмдүү дегендин ордуна адам лексемасынын деривациялык активдүүлүгү жогору десеңиз болобу ? “28 курама сөз” дегендин ордуна “сөз формалары” деген сөз айкашын колдонуу туура? 72-бет*).

18) 2.6. “Адам концептинин деривациялык катмары” 2.7. “Антропологиялык концепттердин этимологиялык катмарына сереп” деген эки параграфты бириктирип, “**Адам лексемасынын деривациялык активдүүлүгү жана этимологиясы**” деп атап койсок, параграфтардын мазмунуна туура келмек. Экинчи жагынан, “Антропологиялык концепттердин этимологиялык катмарына сереп” деген параграфтын эки эле беттен турарын эске алуу керек деп ойлойбуз (*65-72-беттер*).

19) **2.8. Менталдык чөйрөдөгү “Адам” концепти катышкан номинативдик бирдиктерди талдоо (“Адам” концепти катышкан менталдык чөйрөдөгү номинативдик бирдиктерди талдоо” эмеспи ? 74-бет**).

20) Ч. Айтматовдун, Т.Сыдыкбековдун, С.Жусуевдин, М.Элебаевдин, А.Осмоновдун, Л.Голстойдун А.Пушкиндин, М.Горькийдин, С.Тургеневдин ж.б. жазгандарына эч ким жетпейт (*илимий стилде субъективдүү, эмоциялуу, оозки кепке мүнөздүү баа берүүлөргө жол берилбеши керек (жазгандарына эч ким жетпейт ?!) 74-бет*).

21) Адамдын айрым кесиптик ишкердиктерин ачыктаган жана кызматкерлерди туюндурган тилдик бирдиктер (*“Адамдын кесибин, ишмердигин атаган тилдик бирдиктер” деп эле жазса болбойбу?.. 76-бет*).

22. 2. Адамдын сырткы келбетин туюндурган сөздөр: а) көлөмүн, өлчөмүн, формасын көрсөтүүчү: (Көлөмү, өлчөмү, формасы деген мүнөздөмөлөр кыргыз тилинде, көбүнесе, жансыз нерселерге карата колдонулат. “Адамдын өлчөмү” кандай болушу керек? Адамды өлчөгөнгө болобу? Андыктан адамдын толуктугу же арыктыгы, боюнун узундугу же кыскалыгы деген өңдүү конкреттүү белгилер боюнча, же болбосо “параметрдик белгилери” деп жалпылап берсе деле болот. 77-бет).

23. Адамдардын кличкалары (жасалма, лакам аттары): (“лакам, ирониялык кошумча аттар” эмеспи 78-бет).

24. 8. Адамдын түрдүү ооруларын чагылдыруучу медициналык аталыштар: сасык тумоо, ичкелте, инфаркт, инсульт, бронхит, гайморит, гастрит, дерматит, кургак учук, котур, атеросклероз, отит.....

9. Адам байыр алуучу жана күн кечирүүчү объекттер же адамдын турак-жайлары: үй, боз үй, чатыр, үңкүр, вагон, кеме, космос кемеси, алачык, шыйпаң, жер төлө, мунара, таш, таш үй, небоскреб, особняк, сарай, кан сарай, вилла, дөңгөлөктүү фургон, ордо, коттедж, күркө, жер там, амбар, кепе, барак, там үй.....

10. Адамдын кийим-кечеси: шым, көйнөк, тон, костюм, футболка, куртка, байпак, калпак, халат, джемпер, майка, джинсы, плац, лосины, пижама, оромол, мундир, юбка, шарф, галстук, фуфайка, фартук, комбинезон, колготки, пиджак... (илимий, информативдик баалуулугу төмөн ушул өңдүү маалыматтарды кошуунун кандай зарылдыгы бар. 79-бет).

25) 25. Адамдын кызык жан экендигин, өзгөчө кылык-жоруктарын чагылтуучу бирдиктер (“кызык жан экендигин” дегендин ордуна “Адамдын табиятын” деп эле койгон оң. 84-бет).

26) III БАП. “АДАМ” КОНЦЕПТИНИН КЫРГЫЗ ДҮЙНӨ ТААНЫМЫНДА ЛЕКСИКА-СЕМАНТИКАЛЫК ЖАНА ПРОВЕРБИАЛДЫК ТҮРДӨ ЭКСПОНЕНТТЕЛИШИН ИЗИЛДӨӨНҮН НЕГИЗГИ НАТЫЙЖАЛАРЫ

Кириш сөз (Ар бир баптын башында “Кириш сөз” деп жазуунун зарылдыгы жок. 99-бет).

27) 12) Адамдын эмоционалдуулугун, ачуусу чукулдугун белгилеген эпитеттер - *бат таасирленүүчү, истериялуу (буквализмден кабар берет. 128-бет).*

28) в) адамдын үнөмчүлдүгү: *үнөмдүү, үнөмчүл, экстраваганттуу, сарамжалдуу ж.б. (“экстраваганттуу” деген сөз адамдын үнөмчүлдүгүн билдиреби ? 128-бет).*

29) 12. Адамдын сырткы келбетин сүрөттөгөн (ушул подтема 21,77, 151-беттерде кайра-кайра келишинин себеби эмнеде? 151-бет).

30) 44. Адамдын сөзгө жок, сөзгө чоркок экендигин белгилеген - сөзгө сараң (*Өлмөсхан ар кимге ачылып сүйлөбөгөн сөзгө сараң адам (Жантөшев)*), кепке сараң (2). *(Бир пунктка бир эле сөз айкашы (сөзгө сараң) киреби? 162-бет).*

31) Ушул себептүү улук азык катары *нан* сөзүнүн “Адам” концепти менен бир провербиалдык бирдиктин тутумунда келиши жөн жерден эмес. Бул эки сөздүн бир муундан туруп, мурунчул тыбыштар менен аякташы дагы макалдын түзүмүн куроодо башкы ролду ойногон.

Адам | дан | улуу | ат | жок,

Нан | дан | улуу | аш | жок.

Нан | дан | улук | тамак | жок,

Адам | дан | улук | атак | жок;

Бул эки жаксыз сүйлөмдүн структурасы окшош жана параллелдүү формага ээ. *(Бул талдоону кандай талдоо десек болот?.. “нан” жана “адам” деген сөздөр мурунчул тыбыштар менен аяктап калса эле, алар башкы ролду ойноп калабы? Дегеле, “башкы ролду ойногон” дегендин өзүн кантип түшүнүү керек. 173-бет).*

32) *Адамдан башкасынын баарын адамга курман чалууга болот; Айбандан түңүлсөң түңүл, адамдан түңүлбө.*

Келтирилген мисалдарда фаунага таандык айбан, жаныбар, мал бирдиктери адам түшүнүгүнө карама-каршы коюлат. Алардын биринчисинде жаныбар же мал түшүнүгү жекече сөз менен ачык

берилбестен, туюк түрдө назарга тутулат. *Баарын* лексемасы мал жандыктын жалпы түрүн туюнтуп турат. Бул тилдик кубулуш стилистикада эллипсис деп аталат (*Ушул өңдүү талдоолор иште көп кездешип, алар келтирилген мисалдарда кашкайып, ачык көрүнүп турган эле ойлорду кайталап жазып койгондой ой жаратат. Ал гана эмес, айрым бир сөз айкаштарын түшүнүп болбойт. Маселен, “мал бирдиктери” деген да түшүнүк барбы?! Плеоназмдык мүнөздөгү тилдик каражаттар көп кездешет: “фаунага таандык айбан, жаныбар” дегенди кандай түшүнүүгө болот? Айбанаттар ансыз да фауна түшүнүгүнө таандык экендиги белгилүү да... 177-бет*).

32) Бул жерте тамгага тамга, мүчөгө мүчө, уңгуга уңгу дал келет. Алар саптын башында орун алган *с* жана *к* тыбыштары менен гана айырмаланат.

СЫМ || бат || ын

КЫМ || бат || ын

Сингармонизм тилдик кубулушунун бир түрү болгон уйкаштык фонетикалык процессинин жардамында макалдын уккулуктуулугу, эсте бат сакталуусу арткан (*“Сингармонизм тилдик кубулушунун бир түрү болгон уйкаштык” деген эмне? Уйкаштык сингармонизмдин бир түрүбү? 182-бет*). Ырдын тексти антропонимдерди (*адам, адамзат, кыргыз, эл*)... (*Булар антропонимдер эмес заттык маанидеги жалпы эле түшүнүктөр. 252-бет*).

10.Диссертациянын Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиянын окумуштуулук даражаларды ыйгаруу боюнча жобосуна дал келиши.

М.Е.Дарбановдун **“Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “Адам” концепти”** деген темада 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине **жетектөөчү мекеме** катары К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз

тили кафедрасы сунушталат. Дареги: 722200, Каракол шаары, Ж.Абдрахманов көчөсү, 103.

Расмий оппоненттер:

Жумалиев Самат Субанкулович - филология илимдеринин доктору, доцент, Талас мамлекеттик университетинин окуу иштери боюнча проректору.

Эмгектери:

1. “Манас” эпосундагы диалектизмдер (С.Орозбаковдун варианты боюнча). Монография. –Бишкек: БГУнун типографиясы, 2005. –165 б.
2. Кыргыз тилинин фонетикалык кубулуштары. - Бишкек: Текник, 2010. -36 бет.
3. Байыркы түрк тилдери. Окуу куралы. –Бишкек: Текник, 2012.
4. “Манас” эпосундагы айрым сөздөрдүн этимологиясы жана семантикасы. – Бишкек: АДЭМ БАСМА, 2014. -129 б.
5. «Манас» эпосунун лексикасынын хроно-топологиялык стратификациясы. Монография.–Бишкек: КУУнун басмаканасы, 2015. -206 б.

Саматов Кубатбек – филология илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин кыргыз тили жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын профессору.

Эмгектери:

1. Кыргыз тилиндеги өң-түс сөздөрүнүн лексика-семантикалык жана стилистикалык мүнөздөмөлөрү: (Диахрондук жана синхрондук аспекти). – Б.: Бийиктик, 2003. -280 б.
2. Когнитивдик лингвистиканын негиздери. Окуу куралы. –Б., 2020.
3. Кыргызстандагы когнитивдик лингвистика // Вестник КРСУ. 2021. Том 21. №2. –С.112-125.
4. Саясий тилдеги перцептивдүү түшүнүктөр // Вестник КРСУ. 2021. Том 21. №2. –С.126-135.

Нарынбаева Бактыгүл Борбиевна - филология илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин кыргыз-кытай факультетинин кытай тили жана адабияты кафедрасынын профессору.

Эмгектери:

1. Фразеологическая картина мира француза и кыргызца. Монография. –Б., 2017.
2. Обычаи и обряды во ФЕ кыргызского языка // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына, 2019 .№3.-С.113-117
3. Француз жана кыргыздын кулк-мүнөзү // Вестник Кыргызстана. 2017 .№2.- С.147-151
4. Фразеологиянын французча жана кыргызча дүйнө сүрөтү // К. З. Зулпукаровдун 70 жылдык юбилейине карата атайын чыгарылыш (5),2017.

Жыйынтыктап айтканда, М.Е.Дарбановдун “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “Адам” концепти” деген темада 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишинин темасынын актуалдуулугун, кыргыз тил илими үчүн зарылдыгын, алынган тыянак-натыйжаларынын далилдүүлүгүн, илимий жаңылыгын жана теориялык, практикалык жактан баалуулугун эсепке алуу менен, ишти жогоруда көрсөтүлгөн мүчүлүштүктөрдү ондоо шарты менен коргоого сунуштоого толук негиз бар.

Эксперттик комиссиянын мүчөсү,

филология илимдеринин доктору,

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин

котормо таануу кафедрасынын

профессору

Д.О.Кенжебаев

И. АРАБАЕВ атындагы КЫРГЫЗ МАМЛЕКЕТТИК УНИВЕРСИТЕТИ
КЫРГЫЗСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМ И. АРАБАЕВА
14.04.2021.
КОЛ ТАМГАСЫН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдындагы филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражаны ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д.10.19.594 диссертациялык кеңештин эксперттик комиссиянын **Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “Адам” концепти”** аттуу темада 10.02.01 –кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишине берген

КОРУТУНДУ ПИКИРИ

Диссертациялык кеңеш тарабынан эксперт катары дайындалган филология илимдеринин доктору Усмамбетов Баяман Жунушбековичтин **Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “Адам” концепти”** аттуу темада 10.02.01 –кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациялык ишинин мазмуну менен таанышып чыгып, төмөнкүдөй жыйынтыкка келди:

1. Диссертациялык кеңеште корголо турган доктордук иштин адистикке тиешелүүлүгү.

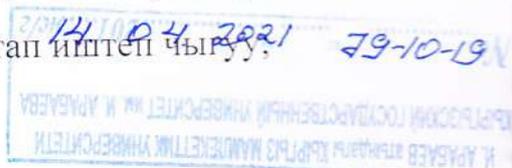
Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “Адам” концепти” аттуу диссертациясы диссертациялык кеңештин багытына туура келет. Диссертациялык изилдөөдө каралган маселелер, иштин мааниси жана мазмуну 10.02.01 – кыргыз тили адистигинин профилине ылайыктуу.

Диссертация киришүүдөн, үч баптан, корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен жана тиркемелерден турат. Жалпы көлөмү 306 бетти түзөт. Ар бир баптын аягында жыйынтык чыгарылган. Иштин мазмунун чагылдырган киришүү жана корутунду бөлүмдөрүндө каралган маселелер жеткиликтүү илимий деңгээлде чагылдырылып берилген.

Диссертациялык эмгектин максаты – Кыргыз тилиндеги “Адам” концептинин когнитивдик мазмунун, деривациялык жана провербиалдык бирдиктерди лингво-маданият таануу алкагында комплекстүү изилдөө болуп эсептелет.

Мына ушул максаттарды ишке ашыруу үчүн төмөнкүдөй милдеттерди аткаруу зарылдыгы келип чыгат:

- Когнитивдик лингвистиканын негиздери, жетишкендиктери менен таанышып чыгып, анын жоболорун, категорияларын жана ык-методдорун изилдөө объектине ылайыктап иштеп чыгуу;

- «Адам» концептинин мазмунундагы түйүндүк когнитивдик түзүүчүлөрдү ачып берүү максатында кыргыз тилиндеги «Адам» концептин репрезентациялоочу лексемаларга лексикографиялык анализ жүргүзүү;
- Кыргыз тилиндеги провербиалдык бирдиктердин материалында «Адам» концептинин когнитивдик мазмунун ачыктоо;
- «Адам» концептинин талаалык структурасын түзүү, анын борборун жана жакабелин аныктоо;
- «Адам» концептинин когнитивдик мазмунун түзгөн элес (ойдогу «из», образ), түшүнүк, схема (модель), фрейм, сценарий (скрипт), когнитема сыяктуу категориялардын маанисин ачып мүнөздөп чыгуу;
- «Адам» концептинин өнүгүү динамикасын жана анын түшүнүк берүүчү көлөмүн анализдөө;
- Бул концептин улуттук (этностук) фреймдик-когнитемалык маңызын паремиялардын материалында мүнөздөп, анын ар түрдүү касиеттеринин аныкталышын көрсөтүп берүү.

Коюлган милдеттерди аткаруу үчүн иште концептти изилдөөнүн төмөнкү **ык-жолдору** пайдаланылган:

I. Диссертациялык иште сүрөттөп жазуу ыкмаларынын бири – лингвистикалык байкоо ыкмасы колдонулду. Бул ыкманын жардамында «Адам» концептинин изилденип жаткан белгилүү бир категориясына таандык тилдик фактылар тексттерден, ар кыл булактардан бөлүнүп алынды.

II. Изилдөөнүн бардык этаптарында анализденип жаткан бирдиктерди эсептөөдө саноо ыкмасы, ошондой эле: а) ачкыч сөзүн тандап алуу жана анын семантемаларын анализдөө ыкмасы, интерпретациялоо ыкмасы, сыпаттама ыкмасы, б) концептти объективтештирүүчү паремияларды анализдөө ыкмасы колдонулду.

Демек, изилдөөдө сыпаттоо, байкоо, талдоо, эксперимент, топтоштуруу, моделдештирүү (когнитемалардын негизинде), саноо, тилдик талааны анализдөө ж.б. методдор колдонулган.

2. Диссертациялык теманын актуалдуулугу:

“Адам” концептине тиешелүү лексиканын кыргыз лингвистикасында атайын иликтенбегендиги; Ага тиешелүү жана аны менен байланышкан концепттердин маани-маңызынын талдана электиги; “Адам” концептин репрезентациялоочу каражаттардын түрлөрү, саны, кепте колдонулуу өзгөчөлүктөрү ушул кезге чейин аныкталбай келгендиги; Когнитивдик лингвистиканын, лингвомаданият таануунун идеялары, принциптери, методдору кыргыз тил илиминде ар тараптан бир өңүттө системалаштырылып, сыпатталбагандыгы; Когнитивдик-лингвистикалык түшүнүктөрдүн жана категориялардын (элес, түшүнүк, фрейм, сценарий, схема, гештальт, пропозиция, когнитема ж.б.) кыргыз тилинин менталдык аспектисин изилдөөдө кенен колдонулбагандыгы; «Адам» концептинин чегинде ядро–периферия, денотация– коннотация, баштапкы–туунду, нейтралдуу–эмоциялуу, объективдүү–субъективдүү, чектүү–аралык ж.б. көрсөткүчтөрдүн милдеттери жана касиеттери каралбагандыгы менен шартталат, о.э. жашоодогу эң маанилүү жандуунун маани-маңызын ой-тутумда чагылдырган «Адам» концептинин когнитивдик мазмунун ачып берүү дагы иштин зарылдыгын белгилейт.

3. Изилдөөнүн илимий жыйынтыктары:

1-жыйынтык: Концепт реалдуу чындыктын белгилүү бир фрагменти жөнүндөгү элестөөлөрдүн жана түшүнүктөрдүн системасын чагылдыруучу менталдык-когнитивдик түзүлүш катары кабыл алынат жана аны изилдөө анын тилдик репрезентанттарынын мазмундук мүнөздөмөлөрүн ачып берүүдө турат. Кыргыз лингвистикасында биз тандап алган концепт өзүнчө объект болуп изилденбеген. Анын репрезентативдери когнитивдик-тилдик өңүттө атайын каралууга тийиш.

2- жыйынтык: «Адам» - семантикасы түркүн сапаттарга ээ, көп булактуу, эң таркалган концепт. Ал предметтик, образдык, аксиологиялык

компоненттерден турат. Анын көп сапаттуулугу тиешелүү денотаттын таркалгандыгы, жашоодогу зарылдыгы жана баалуулугу менен түшүндүрүлөт.

3-жыйынтык: Кыргыздын көптөгөн паремияларында жана эпитеттеринде *адамдын* түркүн кулк-мүнөзү, кыял-жоругу, жүрүм-туруму, сырткы келбети ж.б. сын-сыпаты мүнөздөлөт, демек, ал кыргыз элинин утилитардык-практикалык баалуулуктарынын катарына кирет.

4- жыйынтык: «Адам» концепти көп катмардуу жана көп деңгээлдүү. Ал кыргыз тил ээлеринин аң-сезиминде “Адам, киши, инсан, пенде, тирүү жан”, “Адам сөзү Алла Таала Адам ата менен Обо энени жараткандан кийин пайда болгон”, “Адамды адам кылган сапаттар - адамгерчиликтүүлүк, ыймандуулук, боорукердик, адептүүлүк”, “Адамды айбан кылган сапаттар - ичи тардык, кызганчаактык, көрө албастык, ач көздүк, урушчаактык, сараңдык” сыяктуу концептуалдык белгилер аркылуу берилүүчү, концепттин өнүгүүсүн чагылдырган когнитивдик катмарларды өзүнө камтыйт.

5- жыйынтык: Паремияларды концептуалдык анализдөө концепттин мазмунун лексикографиялык интерпретацияларга салыштырмалуу бир кыйла кеңейтип жиберет, эл тарабынан иштелип чыккан ойлордун жыйындысы лингвомаданий жалпылык катары паремияларда орун алат. Эмгекке байланыштуу лексемалар, фразеологиялык сөз курамы жана макал-лакаптар кишинин менталдык дүйнөсүн чагылдырат. Улуттук түшүнүктөрдү ар түрдүү когнитивдик түзүлүштөр (фрейм, сценарий, когнитома ж.б.) уюштурат.

6- жыйынтык: «Адам» концептинин, анын ичинде *адам* сөзүнүн семантикалык талаасынын борбордук лексемалары катары *киши, инсан, пенде, жан, жаран* сөздөрү кызмат кылат, ал эми семантикалык талаасынын жакабелине “персона”, “индивид”, “субъект” ж.б. көптөгөн түшүнүктөр кирет.

4. Диссертацияда сунушталган жыйынтыктардын жана корутундулардын илимий жактан изилдениши/

Диссертациялык иштеги илимий жаңылыктар, корутундулар илимий жактан ишенимдүү негизделген. Ал жыйынтыктар, корутундулар илимий-теориялык булактардан алынган материалдарга таянуу менен автордун жеке көз карашынын негизинде чагылдырылган.

Диссертант кыргыз улуттук-маданий баалуу түшүнүктөрдү окуп-үйрөнүү, өздөштүрүү салтын улантып, өнүктүрүү менен “Адам” концептин когнитивдик, лингвомаданий жана паремиологиялык планда сыпаттап берүү жагын далилдүү иликтөөгө алган.

5. Сунушталган жыйынтыктардын жаңылык деңгээли.

«Адам» концептинин изилдөө үчүн тандалышы, бул концептин маңызын ачууда когнитивдик, лингвомаданий категориялардын, методдордун жана принциптердин колдонулушу, «илимий – демейдеги (көнүмүш)», «илимий – поэтикалык», «демейдеги – эмоциялуу», «баштапкы – туунду», «нейтралдуу – баалоо», «оң – терс», «жалпы – жеке» ж.б. дихотомиялардын алкагында каралып жаткан концептин мазмунунун аныкталышы; Алгачкы жолу бир иштин рамкасында адам жөнүндөгү, адам идеясын имплициттик түрдө (көмүскөлүү) камтыган кыргыз тилинин лексикалык бирдиктери, макал-лакаптары, учкул сөздөрү, фразеологизмдери топтолуп, системалаштырылып, анализденип чыккандыгы; Диссертациялык иш «Адам» концептин репрезентациялоочу тилдик каражаттарды комплекстүү лингвистикалык анализдөөнүн алгачкы кадамын өзүнө камтыгандыгы; «Адам» концептиндеги мазмун түшүнүк, пропозиция, когнитема, схема, символ ж.б. когнитивдик категориялардын жардамы менен жиктелип сыпатталышы;

«Адам» концепти биринчи жолу дүйнөнүн концептуалдык сүрөтүнүн фрагменти катары изилдениши, анын кыргыз элинин улуттук тилинде объективтешүүсүнүн спецификасы ачыкталышы; Микроталааларды түзүү «Адам» концептинин талаа моделин жана адам сөзүнүн семантикалык талаасын түзүүнүн алгачкы иш-аракети болгондугу менен аныкталат. Алынган жыйынтыктардын теориялык жана колдонмо багыттарга тиешелүү маселелерди чечүүдөгү наркы.

7. Изилдөөнүн натыйжаларынын теориялык жана практикалык маанилүүлүгү

Илимий иш тил илиминдеги когнитивдик лингвистика, этнолингвистика, лингвопаремиология сыяктуу тармактардын идеялары, жетишкендиктери, принциптери жана методдоруна таянып, факты-материалдардын негизинде илимий жактан серептелип чыгышы теориялык маселелерди пайда кыларында шек жок.

Биринчиден, иштин материалдары жана негизги жоболору когнитивдик лингвистика, кыргыз тилинин лексикологиясы, паремиологиясы жана фразеологиясы боюнча лекциялар курсунда, о.э., кыргыз семасиологиясын жана когнитивдик лингвистикасын өнүктүрүүгө өбөлгө болуу менен бирге аталган тармактар боюнча атайын курстарды окууда жана атайын семинарларды өткөрүүдө колдонула алат. Экинчиден, иштеги натыйжаларды лингвомаданият таануу, лексикалык семантика, психоллингвистика, социология боюнча изилдөөлөрдө колдонсо болот. Үчүнчүдөн, кыргыз элинин изилденип жаткан кубулушка карата мамилесин чагылдырган айрым тыянактар ар түрдүү типтеги жарнамалык жана идеологиялык тексттерди түзүүдө база катары кызмат кыла алат.

8. Диссертациялык эмгекте келтирилген мүчүлүштүктөрү

1. Диссертациялык иштин киришүүсүн кыскартуу керек. Андагы илимий себептер биринчи бапта деле каралат.

2 Айрым илимий эмгектерде шилтемелер коюлбай калган.

3 Биринчи жободогу акыркы эки сүйлөм ашыкча, жобонун мазмунуна дал келбейт.

4 Төртүнчү жобону кыскартып, кыскача жана так берүү зарыл.

5 Экинчи бапта изилдөөнүн максат-милдеттери, колдонулган материалдар, изилдөөнүн методдору деп берүүнүн зарылдыгы жок. Булар диссертациянын кириш бөлүмүндө болушу шарт. Ошондой эле ар бир бапка “Киришүү” деп белгилештин кажети жок.

6. Колдонулган адабияттардын тизмесинде илимий эмгектердин колдонулган бети коюлбайт, жалпы беттин көлөмү көрсөтүлүшү керек.

7. Илимий иште техникалык каталарга жана тыныш белгилерди коюуда айрым мүчүлүштүктөргө жол берилген.

9. Диссертациянын негизги жоболорунун, жыйынтыктарынын жана корутундуларынын жарыяланышы.

Диссертациялык тема боюнча жарык көргөн эмгектердин тизмеси:

Монография:

1. Дарбанов М.Е. «Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү «Адам» концепти».: Бишкек, 2016.

Илимий макалалар:

1. Интерпретация антропологических проблем в когнитивной лингвистике. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №12. - Бишкек, 2016. - С. 300-303.

2. Основные проблемы лингвокультурологии как науки. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №12. - Бишкек, 2016. - С. 297-299.

3. Анализ номинативных единиц в ментальной среде концепта «Адам» Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №9. - Бишкек, 2016.- С. 261-264.

4. Основные понятия антропологии (когнитивно-лингвистический аспект). Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №9. - Бишкек, 2016. - С. 256-260.

5. Единство лингвокультурологии, языка и культуры. Вестник международного института управления, №3 (145) - Архангельск, 2017. - С. 103-106.

6. Теоретические основы антропологических проблем языка. Вестник международного института управления, №3 (145) - Архангельск, 2017. - С. 97-102.

7. Философское содержание концепта «Адам (человек)». Известия вузов Кыргызстана, № 2 - Бишкек, 2017. - С. 159-161.

8. Деривационный аспект концепта «Адам (человек)». Известия Вузов Кыргызстана, № 2 - Бишкек, 2017.- С. 155-158.

9. Социально-исторический и биологический аспекты концепта «Адам (человек)». Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №2. -Бишкек, 2017. - С. 189-194.

10. Мифологический аспект концепта «Адам (человек)». Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана, №2. - Бишкек, 2017. - С. 186-188.

11. Некоторые особенности философского осмысления концепта «Адам (человек)». Вестник международного института управления, № 1 (146) Москва-Архангельск-Милан, 2018. – С. 88-91. IF – 0.848.

12. Систематизация и классификация антропологической лексики Вестник международного института управления, №1 (146) Москва-Архангельск-Милан, 2018. - С. 74-78. IF – 0.848.

13. Концепция «Человека» в поэтической мыслительной сокровищнице кыргызов. Актуальные научные исследования в современном мире. Выпуск 11(55), Часть 7, Переяслав, 2019. - С. 15-19. IF – 0.306.

14. Концепция «Человека» в сознании кыргызского этноса. Актуальные научные исследования в современном мире. Выпуск 11(55), Часть 7, Переяслав 2019. - С. 20-26.

15. «About origin of the person (Religious aspect of the concept “Adam” (“Person”))». ASIA LIFE SCIENCES. The Asian International Journal of Life Sciences Beyond Excellence с supplement 21(1) December 13, 2019. Printed in the Philippines

16. «Word-formation opportunities of the concept “Adam” (Person)». SCIENCES. The Asian International Journal of Life Sciences Beyond Excellence с supplement 21(1) December 13, 2019. Printed in the Philippines.

17. Некоторые особенности философских понятий концепта «Адам (человек)». Философия социальных коммуникаций. - 2019. - №3(48). - С. 73-75.

10. Авторефераттын диссертациянын мазмуну дал келиши.

Автореферат диссертациянын мазмунуна, анда коюлган изилдөөнүн максатына жана милдеттерине толугу менен дал келет. Авторефератта кыргыз, орус, англис тилдеринде резюме тиркелген.

11. Жетектөөчү мекемени жана расмий оппоненттерди бекитүү жөнүндө сунуш.

Диссертациялык кеңештин эсперттик комиссия тарабынан М.Е. Дарбановдун диссертациялык иши боюнча жетектөөчү мекеме жана расмий оппоненттер катары төмөнкүлөр сунушталат:

Жетектөөчү мекеме катары - К.Тыныстанов атындагы Ысык-Көл мамлекеттик университетинин кыргыз тили кафедрасы. Дареги: 722200, Каракол шаары, Ж.Абдрахманов көчөсү, 103.

Биринчи расмий оппонент катары – 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору, доцент, Талас мамлекеттик университетинин Окуу иштери боюнча проректору Жумалиев Самат Субанкулович.

Эмгектери:

1. “Манас” эпосундагы диалектизмдер (С.Орозбаковдун варианты боюнча). Монография.
–Бишкек: БГУнун типографиясы, 2005. –165 б.
2. Кыргыз тилинин фонетикалык кубулуштары. - Бишкек: Текник, 2010. -36 бет.
3. Байыркы түрк тилдери. Окуу куралы. –Бишкек: Текник, 2012.
4. “Манас” эпосундагы айрым сөздөрдүн этимологиясы жана семантикасы. – Бишкек: АДЭМ БАСМА, 2014. -129 б.
5. «Манас» эпосунун лексикасынын хроно-топологиялык стратификациясы. Монография.–Бишкек: КУУнун басмаканасы, 2015. -206 б.

Экинчи расмий оппонент катары – 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Кыргыз тили жана аны окутуунун технологиялары кафедрасынын профессору Саматов Кубатбек.

Эмгектери:

1. Кыргыз тилиндеги өң-түс сөздөрүнүн лексика-семантикалык жана стилистикалык мүнөздөмөлөрү: (Диахрондук жана синхрондук аспекти). – Б.: Бийиктик, 2003. -280 б.
2. Когнитивдик лингвистиканын негиздери. Окуу куралы. –Б., 2020.
3. Кыргызстандагы когнитивдик лингвистика // Вестник КРСУ. 2021. Том 21. №2. –С.112-125.
4. Саясий тилдеги перцептивдүү түшүнүктөр // Вестник КРСУ. 2021. Том 21. №2. –С.126-135.

Үчүнчү расмий оппонент катары – 10.02.01 – кыргыз тили адистиги боюнча филология илимдеринин доктору, Ж.Баласагын атындагы Кыргыз улуттук университетинин Кыргыз-кытай факультетинин кытай тили жана адабияты кафедрасынын профессору Нарынбаева Бактыгүл Борбиевна.

Эмгектери:

1. Фразеологическая картина мира француза и кыргызца. Монография. –Б., 2017.
2. Обычаи и обряды во ФЕ кыргызского языка // Вестник КНУ им. Ж.Баласагына, 2019 .№3.-С.113-117

3. Француз жана кыргыздын кулк-мүнөзү // Вестник Кыргызстана. 2017 .№2.- С.147-151

4. Фразеологиянын французча жана кыргызча дүйнө сүрөтү // К. З. Зулпукаровдун 70 жылдык юбилейине карата атайын чыгарылыш (5),2017.

12. Диссертациянын КР ЖАКтын “Окумуштуулук даражаларды ыйгаруу тартиби жөнүндөгү Жобосунун” талаптарына ылайык келиши.

Дарбанов Маккамбай Ерматовичтин “Дүйнөнүн когнитивдик-тилдик сүрөтүндөгү “Адам” концепти” деген темада диссертациялык эмгеги КР ЖАКтын доктордук диссертацияларга коюлуучу талаптарына толук жооп берет.

Кыргыз Республикасынын Улуттук илимдер академиясынын Ч.Айтматов атындагы Тил жана адабият институту, И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана К.Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин алдындагы филология илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражаны ыйгаруу боюнча түзүлгөн Д.10.17.548 диссертациялык кеңеште диссертацияны 10.02.01 –кыргыз тили адистиги боюнча коргоого кабыл алууга жана ачык коргоого сунушталат.

К. Карасаев атындагы Бишкек мамлекеттик университетинин Кыргыз филологиясы факультетиндеги Кыргыз жана түрк тилдеринин теориясы Кафедрасынын башчысы, ф.и. д., доцент

[Handwritten signature in blue ink]

Б. Ж. Усмамбетов

12.04.2021

КОЛУН ТАСТЫКТАЙМЫН
ПОДПИСЬ ЗАВЕРЯЮ

КАДРЛАР БӨЛҮМҮНҮН БАШЧЫСЫ
ЗАВЕДУЮЩИЙ ОТДЕЛА КАДРОВ

[Handwritten signature] 2021 ж.

[Handwritten signature]